

УДК 378.14

Корбич Г.

ORCID: 0000-0001-8487-6138

УКРАЇНІСТИЧНІ СТУДІЇ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ В ПОЛЬЩІ Й УКРАЇНІ ТА ЇХНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН

Анотація. Статтю засновано на особистих спостереженнях авторки і дослідженні розвитку україністичних студій у Польщі. Суспільно-політичні процеси, що відбувалися в Україні і Польщі наприкінці 80-х і на початку 90-х років ХХ ст., спричинили реорганізацію розповсюджених русистичних студій і переорієнтування академічних осередків на східнослов'янський профіль. Таким чином, у багатьох польських університетах виникли відділи й кафедри україністики, які від самого початку прагнули бути незалежними від русистики і не поступатися їй в якості підготовки студентів. Україністичні студії найчастіше мають такі самі, як будь-яка іноземна філологія у польських університетах, програми навчання. Діяльність україністичних осередків розпочалася одразу на основі трирівневої структури, типової для польських навчальних закладів; її складниками є освітній, науковий і видавничий напрям. Кожен із цих напрямів проаналізовано у статті. Авторка вважає, що в перспективі часу ці студії відіграли істотну роль у польсько-українському діалозі, прямо або опосередковано вплинувши й надалі впливаючи на польську рецепцію України, її історії, культури, мови.

Ключові слова: політично-суспільні зміни, україністичні студії, власний шлях розвитку, освітні заняття, наукова, організаційна і видавнича діяльність.

Інформація про автора: Корбич Галина, PhD, доктор габілітований, професор, Познаньський університет імені Адама Міцкевича.

Електронна адреса: h.korbicz@zielman.pl

Korbicz H.

ORCID: 0000-0001-5650-2139

STUDIA UKRAINISTYCZNE W KONTEKŚCIE TRANSFORMACJI USTROJOWEJ W POLSCE I UKRAINIE A ICH ZNACZENIE W ROZWOJU RELACJI POLSKO-UKRAIŃSKICH

Streszczenie. Artykuł jest oparty o osobiste spostrzeżenia nad rozwojem studiów ukrainistycznych w Polsce. Procesy społeczno-polityczne, które pod koniec lat 80. i na początku lat 90. XX wieku zachodziły w Polsce i Ukrainie, spowodowały reorganizację powszechnych studiów rusycystycznych i ich przekształcenie w jednostki uniwersyteckie o wschodniosłowiańskim profilu. Tak na wielu polskich uniwersytetach powstały zakłady i katedry ukrainistyki, które od samego początku starały się iść niezależną od rusycystyk drogą rozwoju i nie ustępować pod względem jakości kształcenia

studentów. *Studia ukrainistyczne od tej pory mają przeważnie taki sam lub podobny program nauczania, jak każda inna filologia obca na polskich uczelniach. Ponadto działalność ukrainistyk od razu zaczęła funkcjonować w typowej dla polskich uniwersytetów strukturze opartej o trzy równorzędne kierunki: edukacyjny (dydaktyczny), naukowy i wydawniczy. Każdy z nich został w artykule dokładnie przeanalizowany. Autorka uważa, że studia te w perspektywie czasu odegrały pozytywną rolę w polsko-ukraińskim dialogu; bezpośrednio lub pośrednio wpłynęły i nadal wpływają na przybliżenie Polakom Ukrainy, jej historii, kultury, języka.*

Słowa kluczowe: społeczno-polityczne zmiany, studia ukrainistyczne, własna droga rozwoju, zajęcia dydaktyczne, działalność naukowa, organizacyjna i wydawnicza.

Nota o autorze: Korbicz Halina, PhD, dr hab, profesor, Uniwersytet imienia Adama Mickiewicza w Poznaniu.

E-mail: h.korbicz@zielman.pl

Korbych H.

ORCID: 0000-0001-5650-2139

UKRAINIAN STUDIES IN THE CONTEXT OF POLITICAL TRANSFORMATION IN POLAND AND UKRAINE AND THEIR MEANING FOR THE DEVELOPMENT OF POLISH-UKRAINIAN RELATIONS

Abstract. The paper is based on the author's personal observations regarding the development of Ukrainian studies in Poland. Social and political processes that took place in Poland and Ukraine at the end of the 1980s and the beginning of the 1990s resulted in the reorganisation of general Russian studies into university entities of East Slavonic orientation. In this way, many Polish higher education institutions founded divisions and chairs of Ukrainian studies, which since the very beginning tried to follow their own path of development, independent of Russian studies but equal in terms of the quality of student education. Ever since, Ukrainian studies have had mostly the same or similar curricula as any other foreign language studies at Polish higher education institutions. Also, they started off within a structure typical for Polish universities, i.e., based on three parallel directions: educational, scientific and publishing-oriented. Each one of these is carefully analysed in the paper. The author claims that, looking back, those studies have played a positive role in the Polish-Ukrainian dialogue and have, directly or indirectly, been facilitating Poles' familiarity with Ukraine, its history, culture and language. They also help draw their attention to Ukraine's present.

Key words: social and political changes, Ukrainian studies, own path of development, teaching, scientific research, organisational and publishing activity.

Information about author: Korbych Halyna, PhD, DSc, Associate Professor of Adam Mickiewicz University in Poznań.

E-mail: h.korbicz@zielman.pl

В системі вищої освіти в Польщі я працюю від другої половини 80-х років ХХ ст. Отже, можу поділитися своїми особистими спостереженнями над тим, як проходило становлення україністичних студій у цій країні.

Про організацію україністик в університетах Польщі можна говорити, беручи до уваги трансформаційні суспільно-політичні процеси, що наприкінці 80- поч.

90-років відбувалися в наших країнах. Ще у середині 80-х років знання про Україну в польському суспільстві були незначні, а навіть украй обмежені. Багатонаціональний Радянський союз зводився у загальному сприйнятті поляків, - і, напевно, не тільки їх, — до Росії, а його народи асоціювалися з росіянами. Щоправда, деякі представники польської інтелектуальної і культурної еліти, а в основному ті, чиє життя було давніше пов'язане з Україною, опосередковано, в своїх спогадах та інших публікаціях, увиразнювали культурну окремішність України, а тим самим сприяли розумінню її суб'єктності (яскравим прикладом є життя і творчість Ярослава Івашкевича). Але у сприйнятті загалом вона була радше нівельована.

Україністичні студії фактично вийшли з лона русистик. Приналежність Польщі після Другої світової війни до соціалістичного блоку, що утворило з країни сателіта Радянського союзу, відповідно насаджувало панування російської мови. Усі університети і педагогічні вищі школи мали Інститути російської філології, у вищих навчальних закладах технічного і природничого профілю російська підлягала статусу загальноосвітньої дисципліни. Повсюдне поширення російської мови забезпечувало польську молодь, яка прагнула здобути вищу освіту, перспективою мати стабільні місця праці. Адже російська мова була також обов'язковим предметом у початкових і середніх, утім і спеціалістичних учбових закладах, тобто становила невід'ємну частину усією освітньої структури Польщі. Такий порядок, як тоді здавалося, буде тривати завжди. Хоча в глибині свідомості поляків завжди жило переконання: *усюдисущність* російської мови - це ідеологічний елемент накинutoї ззовні політичної системи. Опір цій системі, як відомо, започаткував демократичні зміни у країні, зумовив її перехід у інший історичний вимір. Декомунізація Польщі викликала реорганізацію русистичних студій, які втрачали свій основний ґрунт — повсюдне вивчення російської мови. Після 1989 р. вона була майже цілком вилучена з початкових і середніх шкіл, але затрималася в університетах, де Інститути російської філології у більшості своїй перетворилися в Інститути східнослов'янської або ж слов'янської філології. Зміна назви викликала відповідну реакцію, внаслідок якої реорганізація стала не лише формальністю, але й сутністю, конкретним заходом. Всередині русистик, які не втрачали домінуючих позицій, почали утворюватися східнослов'янські студії (білорутеністика, наприклад, яка, на жаль, існує спорадично), та найбільше, власне, повезло україністиці. Від самого початку україністичні утворення намагалися йти незалежним від русистик шляхом і не поступатися їм в якості навчання студентів. Проголошення Україною незалежності у 1991 р. спонукувало до таких перспектив. Краків, Познань, Вроцлав, Люблін, Ольштин, Зелена Гура та інші міста виразно позначилися на мапі україністичних студій. Приймали ці студії різні форми: додаткові години, виділені для української тематики, суміжні російсько-українські напрямки (наприклад, в Університеті ім. А. Міцкевича такий напрямок існує від 1991 р., тобто був започаткований одразу після здобуття Україною державної незалежності), а також лабораторії або по-польськи *zakłady ukrainistyki*, які згодом підвищувалися до ранги Кафедр, що свідчить про розвиток університетської одиниці та про

набуті нею відповідні кваліфікації. (До слова, поясню на чому полягає структура польських вишів, яка позначена певною ієрархічністю: вона складається з Відділень як найвищої одиниці, куди входять дисципліни за фаховим профілем, наприклад, гуманітарні, математично-технічні тощо, Інститути зазвичай функціонують всередині Відділень, але можуть і окремо, Кафедри, лабораторії і тому подібні менші утворення знаходяться найчастіше в самих Інститутах). Україністичні студії мали переважно таку ж саму або подібну програму навчання, як і будь-які іноземні філології в польських університетах. Крім того, діяльність україністик оразу стала розгортатися в типовій для системи вищої освіти в Польщі формі, заснованій на трьох рівноцінних напрямках: освітньому (дидактичному), науковому і видавничому. Знаряддями праці на освітніх годинах довго служили дошка і крейда, власноруч зроблені конспекти і таблиці тощо. Брак підручників, посібників та іншого виду навчальних матеріалів, створених для потреб іноземних студентів, у тому числі й для поляків, з урахуванням специфіки їх навчання, залишається і далі не вирішеною як слід проблемою. Проте парадоксальним чином виявляється, що ця проблема з кожним поколінням польських студентів втрачає свою нагальність. Вони досить швидко опановують мову, що стає ключем для оволодіння усебічними знаннями про східного сусіда своєї країни. І мушу визнати, що Україна як предмет студій захоплює молодих поляків одразу, від перших лекцій. Мені не довелося зустріти байдужого, пасивного або прагматично налаштованого студента (заради здобуття посвідчення чи диплому). Звісно, міра здібності у засвоєнні знаннями є різною, але шанобливе ставлення і зацікавлення Україною однаковою мірою стосується всіх охочих оволодівати українознавчими дисциплінами. Молодь залюбки їздить в Україну, поповнюючи свої враження від набутих у стінах університету відомостей. Приймає участь у політичних акціях на підтримку України, а то й сама організовує їх: мітинги на знак солідарності з подіями на київському Майдані у 2004 р. І 2014 р., протести біля посольства або консульств РФ, розгалужена волонтерська діяльність – усе це свідчить про заангажованість польського студентства у нелегке українське сьогодення, а рівно ж означає і те, що молоді поляки цікавляться українськими справами у ширшому масштабі, ніж запропоновані навчальними програмами пункти і параграфи.

Щодо складу студентів за національною приналежністю, то спочатку майже на всіх україністиках переважала молодь із українських сімей, — як правило, були це випускники українських ліцеїв у Польщі, — але швидко почали приєднуватися до них польські абітурієнти. Число поляків і українців то «коливалося», то вирівнювалося, а питання національної приналежності здебільшого не мало, і нині не має, суттєвого значення. Останнім часом україністичне студентське середовище поповнюють приїзди з України. Не всі випускники українських студій знаходять працю, безпосередньо пов'язану з отриманим фахом. Зрештою, і випускники інших філологічних осередків теж. Але так само, як і після навчання на інших університетських філологіях, для випускників україністики існує можливість проявити себе у ряді споріднених галузей: журналістиці, дипломатії, у педагогічній і

виховній роботі, у праці у фірмах, у перекладацькій сфері тощо. Такі перспективи на сьогоднішній день вже набули реального проявлення і на свій спосіб можуть підтвердити нормальне функціонування у Польщі україністичних студій.

Згадуючи їх початки, треба відмітити, що ініціатива *йшла* тоді як згори, тобто від університетських владних структур, так і знизу - від працівників, серед яких були й такі, що своїм українським походженням чи науковим зацікавленням (або ж і одним, і другим), сприяли утворенню україністичних студій. Так, яскравим прикладом може служити діяльність відомого вченого-мовознавця проф. Михайла Лесіва, направлена на розбудову україністичних студій у двох головних вишах міста Любліна – Люблінському католицькому університеті та Університеті ім. Марії Склодовської-Кюрі. Вельми позитивно заявила про себе україністика у Кракові в Ягеллонському університеті, що зокрема можна завдячувати самовідданій праці доктор Божени Зінкевич-Томанек, а також професорів Адама Фаловського і Володимира Мокрого. Одразу в двох університетах – Вармінсько-Мазурському в Ольштині та ім. А. Міцкевича у Познані – очолив україністики проф. Леонтій Миронюк. Звісно, на етапі становлення виникало чимало труднощів організаційного характеру: необхідно було налагоджувати виїзди польської молоді в Україну на студентські практики в українських вишах, забезпечувати навчальний процес кваліфікованими викладачами і загалом займатися різними питаннями, від ефективного вирішення яких іноді залежало *бути чи не бути* україністичним студіям. Те, що для інших університетських кафедр та інститутів (наприклад, романської або германської філології) є звичним, віддавна зорганізованим щоденним життям, то для новостворених нерідко ставало справжнім викликом. Але крок по кроку україністики все впевненіше утверджували себе серед традиційних філологічних студій. Важливу роль відіграло залучення науковців з України, особливо на першому етапі існування україністичних студій. Праця у польських вишах на контрактних умовах професорів Олександри Сербенської, Людмили Дем'янівської, Стефанії Андрусів, Дмитра Бучка, Олега Тищенка, Ярослава Поліщука, Ірини Бетко, Валентини Соболь та багатьох інших залишила помітний слід у розвитку україністик, сприяла вона й польсько-українським науковим, культурним і загалом міжлюдським контактам. Ініціаторам створення україністичних студій доводилося полагати виключно на власні сили. Швидко прийшло усвідомлення: допомоги від України як молодій незалежній державі, а навіть від дипломатичних, консульських установ не можна очікувати, бо й в Україні не було достатньої свідомості, що вона має у Польщі амбасадорів своєї культури. Натомість, допомогу як національний обов'язок розуміли представники української меншини, деякі громади навіть затвердили у своїх статутах відповідний параграф. Українці – жителі Польської держави приносили книги з власної книгозбірні, ділилися й іншими матеріалами, придатними для занять зі студентами (словниками, платівками, пресою тощо); вони завжди були присутніми на наукових заходах, коли висвітлювалися на них українознавчі питання, а нерідко допомагали й організувати їх.

Протягом років, що минули від 90-х рр., формувалася на україністиках своя когорта працівників. Здібні студенти після захисту магістерських, а також докторських (кандидатських) робіт залишалися в рідній альма-матер, обираючи наукову і викладацьку працю своєю професійною діяльністю. Список таких осіб на сьогоднішній день є доволі довгий. Як і будь-яке нове покоління, науковці в Польщі намагаються дотримувати кроку сучасності, впроваджуючи у свої дослідження новочасні концепції і методології. Поле україністики розширюється, таким чином, інтердисциплінарними підходами, але при цьому увесь спектр дисциплін зосереджується на головному об'єкті досліджень, яким є Україна. Ці тенденції притаманні і навчальному процесу, де поряд із традиційними філологічними предметами – мовою, літературою, історією - вводяться елементи інших дисциплін: компаратистики, культурології, постколоніальних, гендерних й феміністичних студій, що теж залучаються до української тематики.

Майже всі україністичні осередки за час свого існування практикували організацію наукових заходів: конференцій, семінарів, зустрічей тощо. Були вони більш і менш помітними, а деякі ставали й циклічними. Особливе місце в цьому плані зайняла Кафедра україністики Варшавського університету, зробивши своєю місією проведення щорічних зустрічей науковців з Польщі, України та західних країн. Матеріали цих конференцій так само регулярно, від кінця 80-поч.90-х рр. виходили в збірках „Warszawskie ukrainoznawcze zeszyty” за редакцією проф. Стефана Козака, усього біля тридцяти томів. Пізніше цю традицію продовжили співробітники Кафедри під керівництвом проф. Ірени Митнік, здійснюючи видання „Studia Ukrainica Varsoviensia”. До речі, Кафедра україністики ВУ, що була заснована у 1953 році, від 1991 р. перестала бути єдиним україністичним навчальним закладом в Польщі. Втративши свою ізольованість, Кафедра швидко набула популярності у міжнародних наукових колах, стаючи свого роду мостом між західним світом і сучасною Україною, а це підвищувало престиж усіх польських україністик, сприяло їхньому утвердженню як повноцінних університетських осередків, з комплексним розвитком.

Початки видавничої діяльності відповідали тенденціям, що виникли у 90-х рр.: публікація текстів поодиноких україністичних виступів на конференціях, котрі мали в назві східнослов'янську або ж слов'янську тематику, проте в дійсності присвячувалися виключно російській проблематиці, були такими ж рідкими, як і самі виступи. Пригадую рік 1990 у Зеленій Гурі. Це місто стало відомим завдяки фестивалеві радянської пісні, що на широку ногу організовувався тут упродовж майже 30 років. Під час фестивалю відбувалися у Вищій педагогічній школі наукові русистичні конференції, які організовував Інститут російської філології. Протягом трьох днів у трьох секціях – мовознавчій, літературознавчій і присвяченій методології навчання російської мови – засідали русисти, що з'їзджалися у Зелена Гурі з усіх міст Польщі. На конференції, що проходила вперше під зміненою назвою - слов'янська або ж східнослов'янська, - але без жодного винятку продовжувала утверджувати русистичні традиції, виступила і я з доповіддю українською

мовою «Іван Франко про психологізм української прози» чи щось у цьому дусі. Це була тоді єдина доповідь, в якій нічого не говорилося про російську літературу, до того ж вперше прозвучала мова Франка. Ведучий секції світлої пам'яті професор Ришард Лужний подякував мені чистою українською мовою, зауваживши, що своїм виступом я виправдала справжнє призначення секції.

Проте поступово і ця картина (маю на увазі поодинокі виступи українців) змінювалася. Активізація присутності знавців української проблематики на наукових заходах Польщі повела за собою постійну публікацію їхнього доробку. Поряд зі статтями русистів все частіше з'являлися матеріали на українські теми, написані нерідко українською мовою. В деяких часописах, а також збірках і конференційних матеріалах навіть створювалися для них окремі рубрики або підрубрики (як, наприклад, „Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich”, що започаткував Вроцлавський університет, або ж „Roczniki Humanistyczne”, які видає Люблінський католицький університет). Публікації українців ставали звичним явищем, яке переставало дивувати, практикується воно й нині. На університетських україністичках почали засновуватися і свої часописи. Окрім згадуваних варшавських періодиків, на видавничому видноколі функціонують „Studia Ukrainica Posnaniensia” у Познані, «Teka Komisji polsko-ukraińskich związków kulturowych» у Любліні, „Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe” у Вроцлаві та інші. Важливим аспектом діяльності польських україністик, водночас і показником їхньої зрілості стали захисти, відтак і видання докторських і габілітаційних праць: на сьогоднішній день вони представлені цілою низкою монографій, де у книжковій формі зафіксовано дослідження з української мови, літератури або культури, висвітлюються в них як окремі явища, так і тенденції розвитку тощо. Прикладом можуть служити книги, видані на основі докторських дисертацій (габілітацій): Ірини Бетко «Українська релігійно-філософська поезія. Етапи розвитку», (Катовице, 2003р.), Агнешки Матусяк з Вроцлавського університету „W kręgu secesji ukraińskiej. Wybrane problemy poetyki twórczości pisarzy „Młodej Muzy”, 2006р., Галини Корбич з Університету ім. А.Міцкевича в Познані «Захід, Польща, Росія в літературно-критичному дискурсі раннього українського модернізму. Вибрані аспекти рецепції», 2010р., колективна монографія співробітників Варшавського університету Ірини Кононенко, Ірини Митнік, Світлани Романюк «Тенденції розвитку української лексики та граматики», три частини якої з'явилися відповідно у 2014, 2015 і 2016 рр., та інші. Поповнюють книжковий українознавчий фонд книги молодих кандидатів філологічних наук, наприклад, Марти Замбжицької з Варшавського університету „Sacrum i profanum w prozie Walerija Szewczuka” або Катажини Глінянович з Ягеллонського університету у Кракові „Z cienia polskości. Ukraińska proza galicyjska przełomu XIX i XX wieku”, обидві книги вийшли у 2015 р. та інших. Я назвала лише поодинокі приклади, але й на їх підставі можна переконатися, що поступ в польській україністиці як гуманітарній науці неухильно здійснюється. До того ж, монографії на українську тематику створюють не лише україністи (варто згадати хоча б книгу познанського полоніста проф. Богуслава Бакули „Skrzydło

Dedala. Szkice, rozmowy o poezji i kulturze ukraińskiej lat 50.-90. XX wieku”, Poznań, 1999, що користується заслуженою популярністю і в Україні). Як частина інтердисциплінарних досліджень україністична проблематика освоюється представниками інших гуманітарних наук: компаративістами, до яких здебільшого належать польські філологи, а також славісти, звертаються до неї й історики, політологи, міжнародники.

Засновані фактично як компромісний варіант для збереження у ході радикальних політично-суспільних змін у Польщі університетських Інститутів російської філології, україністичні студії витримали випробування часом. Переважна більшість їх існує й нині, здобувши завдяки своїй діяльності постійне місце в університетських середовищах Польщі. Багата, своєрідна культура України, її повна драматизму історія та не менш драматична динаміка сьогодення приваблюють свободолобних поляків, спонукують до глибшого пізнання як професійних науковців, так і молодь, що обирає студенські шляхи. А значною мірою через них, молодих амбасадорів української культури, і за їхнім сприянням починають цікавитися Україною все ширші кола польського суспільства. Це робить свій внесок в утвердження добросусідських польсько-українських взаємин, а також впливає на зростання позитивної репутації України в Польщі й у світі.